

AKIÉ A VALLÁS, AZÉ A FÖLD

MONOSTORI MÁRKUS

Mit jelent kereszténynek lenni? Erre a kérdésre lehetetlen objektív választ adni. Vannak – mint minden vallásban – olyan hívők, akik törekednek a vallási szabályok és előírások lehető legpontosabb betartására, míg mások kritikusabbak, és inkább a szemléletet, az életérzést szeretnék átélni. Hasonlóképpen vannak, akik a vallást az egyház oldaláról közelítik meg, mások autodidakta módon önmaguk lelkiismeretével állnak önreflexióban. Képtelenség a hívők között rangsort állítani, relációs jelet tenni közéjük. Ha továbbgondoljuk a kérdést, akkor inkább arra kellene rákérdezni: mit jelent *jó* kereszténynek lenni? Hiszen a vallási szabályokat el tudjuk vonatkoztatni magától az egyháztól; nem kizárt, hogy egy ember a vasárnapját elkötelezetten a templomban tölti, de talán nem is hisz benne igazán, csak tartja a formaságot, mert „állítólag” ez kell a mennybe menetelhez. Mindeközben egy másik hívő tökéletesen tartja a parancsolatokat és a vallási előírásokat – csak épp a templomot nem látogatja. De inkább fordítsuk meg a kérdést: ha vannak jó keresztények, akkor léteznek *jó* ateisták is? Mi teszi a jó ateistát? És szükségszerű-e, hogy aki magát ateistának vallja, az csakugyan az is? Különösképpen azért van ennek jelentősége, mert általános a nézet, hogy a modern nyugati civilizáció, és azon belül is főleg Európa: ateista.

TEISTÁK ÉS ATEISTÁK

Az ateista *per definitionem* annyit tesz, hogy istentagadó – és „isten” itt azért kis „i”, mert akik csak a nyugati kereszténységet utasítják el, akár vallásos alapon, valójában nyilván nem szükségszerűen ateisták. A „hithű” ateisták tehát egyrészt igenis foglalkoznak a vallás témájával, másrészt pedig nyilván elutasítóak az alapkérdést illetően. De soha semmi sem csak fekete-fehér, így az emberiséget sem lehet fanatikusan vallásos flagellánsokra és a vallás ellen „szent háborút” hirdető ateistákra osztani: „A *homo religiosus* vagy *theologicus* fogalmaknál már elve adott az első megkülönböztetés a vallásos és a nem vallásos ember, a *homo atheisticus* között. Így nézni az emberiség valláshoz történő hozzáállását azonban túl egyszerű lenne. Létezik ugyanis egy harmadik ideáltípus is, amelyet *homo indifferens*-nek, a vallást ignoráló embernek fogunk fel. Ugyanúgy van még a *homo hesitans* is, aki a hit és a hitetlenség között ingadozik, és nem tud vagy nem akar dönteni. Sokan a pascali fogadást gyakorolják: éljünk úgy, mintha Isten létezne. Ha létezik, akkor elnyerjük jutalmunkat az égben, ha nem létezik, akkor viszont erkölcsösen, jól éltünk.”¹

A közvélemény-kutatások és statisztikák is azt támasztják alá, hogy a vallásosak (még ha nem is tekinthető mindegyikük mélyen hívőnek) meggyőző fölényben vannak a „keményvonalas” ateistákkal szemben. Mindent egybevetve a magukat vallásosnak mondók aránya a teljes emberiség több mint 88

1 BANGÓ Jenő: *Útkeresés a Posztmodernben. Ember és Társadalom a Globalizációban és a Regionalizációban*, Mundus, Aachen–Budapest, 2008, 53.

százalékát teszik ki, míg a magukat kifejezetten vallástalannak, ateistáknak tartók aránya nem éri el a 12 százalékot.²

Luhmann szerint a vallás szerepe a régi európai tradíciókban a társadalmi önreflexió volt, melynek keretében a hit szabta meg a határt az ismeretlen és az ismert, az e világi és a túlvilági között.³ Berger és Luckmann a szimbolikus vallási világra háritják a halálnak és a mindennapok életvalóságának legitimációs szerepét, valamint az emberi ősfélelem csökkentésének feladatát.⁴ A már idézett Bangó Jenő szerint a társadalom, mint autopoietikus rendszer, lényegében arra rendeltetett, hogy saját maga húzza meg a határt az ember, illetve az ellenséges és a baráti környezet között.⁵

Az, hogy ennek a szimbolikus, saját világnak mik a határai, illetve hogy ezeken a határokon belül mi a pontos tartalma, természetesen merőben szubjektív. Még maguk az alapfeltevések sem egyeznek, hiszen minden vallásnak más a teremtéstörténete, mi több, némelyik egyistenhitű, más vallások politeisták. Akadnak, amelyek a túlvilágban hisznek, mások pedig a reinkarnációban, s akkor a vallás által konstruált konkrét társadalmi realitásokról még egy szót sem szóltunk.

AHÁNY HÁZ, ANNYI SZOKÁS

A nemzeti kultúrák közötti különbségekkel mi európaiak teljesen tisztában vagyunk. Tudjuk, milyen a francia konyha, s hogy az angolok délután teáznak. Tudjuk, hogy a németek minőségi autót gyártanak. Különös, hogy ezeket a nemzetek közötti különbségeket ismerjük, azonban fel sem merül bennünk ugyanez civilizációs szinten. Valószínűleg pont azért nem, mert a franciák, az angolok, a németek és mi magunk is egyazon civilizációhoz tartozunk, következésképpen erkölcsi, kulturális és társadalmi berendezkedésünkben nincs számottevő eltérés.⁶ Ha azt mondom, hogy Németországban reprezentatív demokrácia van, abban semmi érdekes sincs, hiszen nálunk és a többi európai nemzetnél egyaránt ilyen a berendezkedés. Ha azt mondom, hogy mi ismerjük a magántulajdon intézményét, akkor ezzel sem állítok semmi különösebbet, hiszen ez a jogrendszer alapvetése nyugaton. És így tovább.

Nem mondhatjuk el azonban ugyanezt olyan nemzetek esetében, melyek nem ugyanahhoz a civilizációhoz tartoznak. Ránézésre például a japán társadalom is nagyban hasonlít az európaiakéhoz, hiszen hasonlóképpen piaci kapitalizmus a gazdasági berendezkedése, mint a miénk, hasonlóképpen képviselői demokrácia a kormányzati rendszerük. De közelebről vizsgálva például a japán becsületkódexet, a *bucidót*, azzal szembe-sülünk, hogy egészen más értékrenden alapul, mint az európai erkölcsiség. Erre kiváló példa a magánbosszú intézménye; Európában a magánbosszú (*Fehde*), mint a konfliktusok kezelésének eszköze, gyakorlatilag már az államiság középkori virágzásával tiltottá vált. Amint az államiság elég erős lett, hogy az igazságszolgáltatás szerepét átvegye és a bosszút pótolja. Az egyház ekkorra azon az álláspontra helyezkedett, hogy a bosszú nem összeegyeztethető a keresztény szemlélettel, mely alapvetően megbocsátó, és „odafordítja másik orcáját”. Ezzel szemben Japánban a samurájok nem csupán élhettek a bosszú jogával, de ennek elmulasztása egyenesen gyávaságnak számított – és bár a feudális társadalom a 19. században modernizálódott, a samurájok becsületkódexe nem került ki a japán közfelfogásból. De hasonló a helyzet a világ számos részén, az arab kultúrától

**egyazon civilizációhoz tartozunk,
erkölcsi berendezkedésünkben
nincs számottevő eltérés** ”

2 Győrfi Károly: *Keresztényüldözés a 21. század elején*, Kairosz, Budapest, 2015, 17.

3 Niklas LUHMANN: *Látom azt, amit te nem látsz*, ford. Bitter Dóra és mások, Osiris, Budapest, 1999, 134.

4 Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN: *A valóság társadalmi felépítése*, ford. TOMKA Miklós, Józsefvárosi Műhely, Budapest, 1998, 144.

5 BANGÓ: *I. m.*, 17–18.

6 Semmi szín alatt sem tudományos az a feltevés, miszerint Közép-Európa kevésbé lenne a nyugati civilizáció része (akár a szovjet blokkal való történelmi érintettség okán), mint Nyugat-Európa, hovatovább ennek a 21. században éppen az ellenkezője tűnik igaznak. [Vö. MONOSTORI Márkus: *A Nyugat bukása – Visegrádi Szövetség mint az európaiság őrzője*, szerzői kiadás, Budapest, 2018 – a Szerk.]

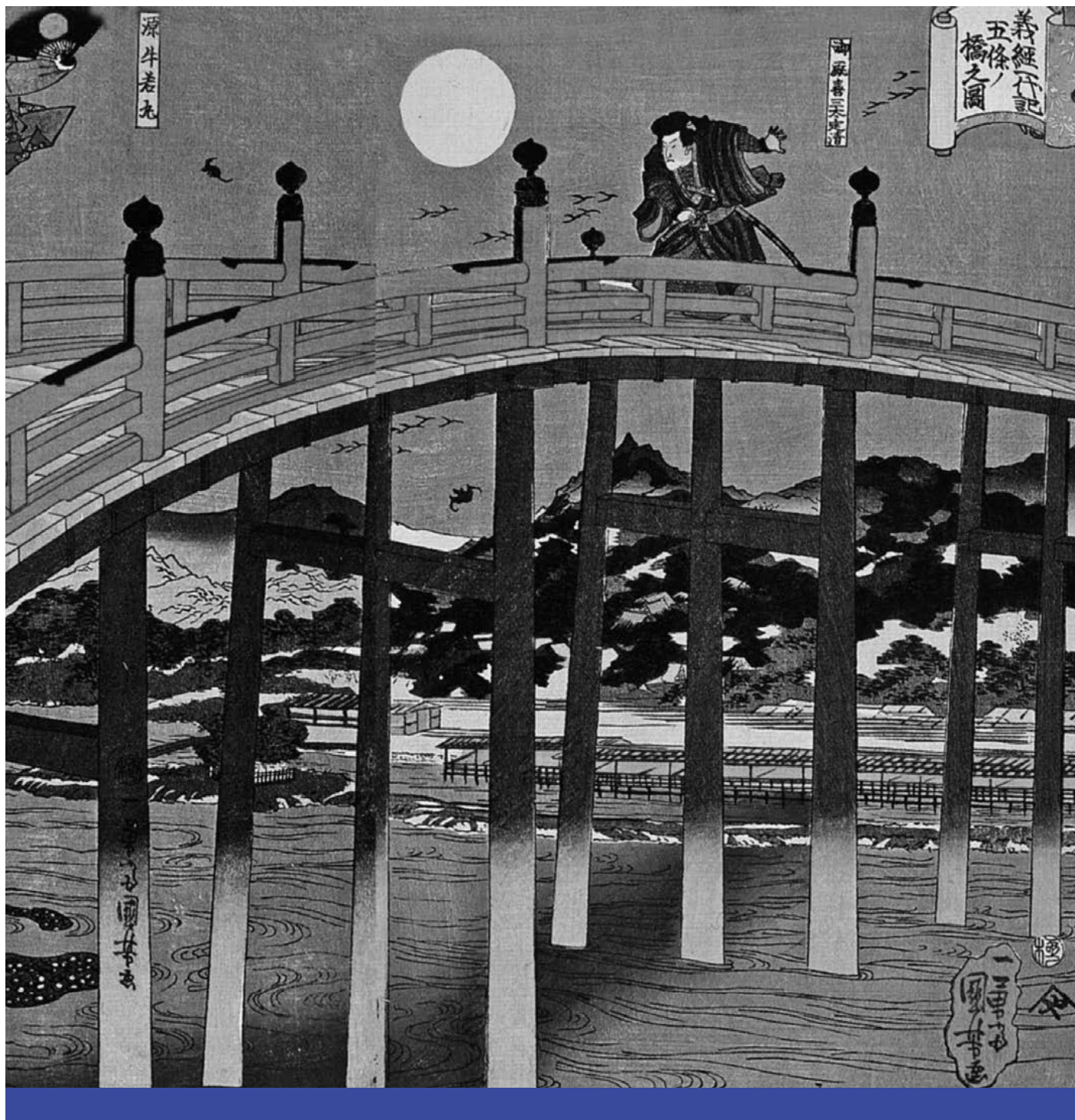

Másik civilizáció
– Minamoto no Josicune
és Szaitó Muszasibó Benkei
Godzso-hídon vívott párbajának
ábrázolása a *Gikeikiben*,
19. század első fele
(*Wikimedia Commons*)

(ahol a magánbosszú nem ment ki a divatból) egészen a pápua törzsekig (ahol a magánbosszú egyben közösségi ügy is, melyet az egész törzs hivatott megtorolni, így a 20. század közepéig állandóak voltak a törzsek közötti villongások⁷) bezárólag.

Visszatérve a japán kultúrával való összevetéshez, említést érdemel az élet értéke is. A nyugati szemlélet az emberi életnek tulajdonítja a legmagasabb értéket; ez megmutatkozik a gyilkolás és az öngyilkosság témaköre kapcsán is. Nem véletlen, hogy a nyugati értékrendben az egyik legsúlyosabb bűn az emberölés, de ennek ellenére még az elkövető életét is becsüljük annyira, hogy nem vesszük el büntetésül. Gondolkodásmódunk nem tér el ettől az eutanázia kapcsán sem, hiszen ennek mind az aktív, mind a passzív formáját a legtöbb

7 Jared DIAMOND: *A világ tegnapi. Mit tanulhatunk a régi társadalmaktól?*, ford. Vassy Zoltán, Typotex, Budapest, 2013, 108–123.

európai nemzeti (s maga az európai) jog egyaránt tiltja. Ezzel szemben viszont a japán kultúra az erkölcsöket sokkal többre értékeli, mint magát az emberi életet, és nem volt az emberöléssel kapcsolatban elutasító (a samuráj hagyományban semmi kivetnivaló nem volt ebben), hovatovább a rituális öngyilkosságot „az élet tisztességes és bátor befejezésének” tekintette.⁸

De nem csupán az emberi élethez való hozzáállás terén mutatnak az egyes civilizációk különbséget. Vessünk egy pillantást az emberi szexualitásra. A nyugati közerkölcsök eredendően meglehetősen szégyenlősek a téma kapcsán, ráadásul ezt a viszonyt egyértelműen egy férfi és egy nő (lehetőleg házások) közötti, zárt ajtó mögött bonyolódó kapcsolatának tekintik. Ettől gyökeresen eltérnek más kultúrák, mint például a muszlim araboké, ahol a többnejűség megengedett, míg ez Európában általában nemcsak tilos, de büntetendő is.

⁸ DAIDÓDZSI Júzan: *A busidó alapjai*, ford. TÓTH Andrea, Szenzár, Budapest, 2007, 131.

A Csendes-óceán némely szigetén a házasséleket a lányok nem kezdehtik meg tapasztalatlanul, ezért fizetett, hivatásos férfiak szabadítják meg a hajadonokat szüzességüktől. Libanonban a zoofília nem esik büntetőjogi korlátozás alá, már amennyiben ez egy férfi és egy nőstény kapcsolatára szorítkozik (más felállásban a büntetés halálíg terjedhet). Az indiai tradíciók a házasság elhálásához írták elő kötelező jelleggel egy szent tehén jelenlétét, végül pedig az eszki-mók körében vallási rituálénak számít a téli éjszakákon az orgia.⁹ A Trobriand-szigeteken a serdülő fiúkat külön erre a célra épített házakba küldik, kimondottan azzal a céllal, hogy lányokkal tapasztalatot gyűjtsenek, és amennyire szabados a házasság előtti nemi életük, annyira kötötté válik a házasságkötéssel.¹⁰ A fenti példák nem csupán ütköznek a nyugati közerkölcsökkel, de némelyik még a büntetőkédekkel is, de a saját kultúrájukban semmi kivetnivalót nem látnak bennük.

De mégis miből fakad nálunk a „helyes” vagy éppen az „erkölcsös” megítélése? Nyilvánvalóan a rómaiaktól vettük át a kultúránk alapjait, de ehhez tudni kell, hogy a római közerkölcsök egészen más színezetűek voltak a 3. századot megelőző időkben. (Gondolhatunk itt a családfőnek arra a korai jogára,

ami a gyermekek megölésére hatalmazta fel, vagy a római becsületkódexre, ami sokkal jobban hasonlított a szamurájokéra, mint az európai középkor lovagjáiéra. És ehhez a nemiséghez fűződő finoman szólva is szabados hozzáállásukat már csak mellékesen érdemes hozzátenni.) A történelmi valóság az, hogy éppen a Római Birodalom közerkölcsseit is a korai egyház reformálta meg. Noha a középkor első századaival civilizációs vákuumot képeztek, ezért a mai

civilizációt álláspontom szerint nem lenne helyes a Római Birodalom örökösének tekinteni,¹¹ azonban a kultúra – ha a civilizáció nem is – továbbélt a középkor elején, és alapjává vált annak az új civilizációnak, amiben mi magunk is élünk.

Még ha igaz is az, hogy a modern kor szekuláris lett, a társadalom erkölcsi berendezkedése nem követi ezt a változást, amit paradox módon úgy lehetne leírni, mintha eltörölnénk egy jogszabályt, de annak alkalmazását mégsem függesztenék fel, dacára annak, hogy már nincs kötelező hatálya.

CIVILIZÁCIÓS VÁLSÁG ÉS ÖNazonosság

A fentiek alapján elég könnyű arra az álláspontra helyezkedni, hogy a vallás és a kultúra egyaránt a civilizáció legfőbb építőkövei. Civilizációkat összevető művében Samuel Huntington azon az állásponton volt, hogy a Nyugat az egyetlen civilizáció a nyolc közül, amely nem hozott létre magának saját vallást, rámutatva, hogy a kereszténység nem Nyugaton jött létre, hanem a Közel-Keleten, ráadásul jóval a mi civilizációnk létrejöttét megelőzően.¹² Azt azonban nem tagadja, hogy a nyugati társadalmi realitás erre épült, és a keresztény vallás és erkölcsök határozták meg univerzálisan a Nyugat valamennyi társadalmának az alapját.

Az utóbbi évszázadban azonban a nyugati civilizáció minden mérték szerint gyengülőben van. Az I. világháborúhoz képest az ezredfordulóra a Nyugat elvesztette az irányítása alatt álló területei felét, lakosságának háromnegyedét, gazdasági fölényének 40 százalékát, míg katonai fölényének közel 60 százalékát.¹³ Európa viszonylatában a keresztény vallás is a leghatározottabb meghatárolásban van, ugyanis száz év leforgása alatt a keresztények aránya 95-ről 76 százalékra

9 HEVESI Krisztina: *Szextrém*, Kulcslyuk, Budapest, 2014, 15–20.

10 Vargyas Gábor közlése, lásd HANKISS Elemér: *A Tízparancsolat ma*, Helikon, Budapest, 2002, 290.

11 Maga Huntington is azt írta, hogy a nyugati civilizáció a legfiatalabb az összes közül, amiből indirekt módon következik, hogy nem tekinti megegyezőnek a Római Birodaloméval, hiszen a japán vagy éppen az arab kultúrák az időszámítás szerinti első évezredben jöttek létre. Vö. Samuel P. HUNTINGTON: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* [1996], Free Press, London, 2002, 54. [Magyarul: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, ford. PUSZTA Dóra és mások, Európa, Budapest, 1998 – a Szerk.]

12 HUNTINGTON: *The Clash of Civilisations...*, 54.

13 Uo., 81–101.

» a Római Birodalom közerkölcsseit a korai egyház reformálta meg

esett vissza, melynek okai között szerepel az európai származásúak rendkívül gyenge demográfiai mutatója. Ezt ráadásul a keresztény vallással szembeni erőszakos szekularizáció is tovább fokozza, továbbá az Európába érkező bevándorlók nagy része iszlám vallású, amihez az európai őslakosok körében – főleg Észak- és Nyugat-Európában – erőteljes állami és társadalmi „egyházatlanítási” törekvés társul. A helyzetet olyanképpen is fokozza a nyugati társadalmak negatív demográfiai rátája, aminek az egyik kevésbé jól sikerült megoldása az idegen kultúrák betelepítése. A betelepülő muszlimok saját vallásgyakorlását és oktatását állami programokkal segítik, míg ugyanerre például keresztények számára muzulmán országban nem csupán támogatás, de lehetőség sem volna. „A vallásszabadság helyzetéről 2014. november elején adott részletes jelentést a Kirchen in Not segélyszervezet. Ebből világosan kitűnik, hogy összességében romlott a vallásszabadság helyzete a világban és Európában is. Azt is írják, hogy a keresztények a legülözöttebbek.”¹⁴ Bár az idézett sorok szerzője ehhez hozzátette, hogy Európában nem lehet keresztényülözésről beszélni, de ha ezt összevetjük a németországi helyzettel,¹⁵ akkor méltán ébredhetnek kétségeink az európai vallásszabadságról.

A modern szellemi irányzatok a felvilágosodás kora óta igyekeznek azt a benyomást kelteni, hogy a vallás a babonák és hiedelmek, a képzelt valóságok világa, s ezzel szemben a modernitás a józan ész, a ráció bölcsője, és hogy jövőt csak erre a modern világszemléletre, a tudományosságra és a racionális logikára lehet építeni. A modern tudományos gondolkodás is zászlajára tűzte a józan ész s mindazt, ami ezen kívül rekedt vagy nem lehetett közvetlenül bizonyítás tárgyává tenni, száműzte a gondolkodásából. „Az emberi szellem ezentúl lemond a csak gyermekkorához illő abszolút érvényű kutatásokról, s fáradozásait az igazi megfigyelés mostantól rohamos fejlődésnek induló területére korlátozza. [...] Az értelmünk felnőttkorára jellemző alapvető forradalom tehát lényegében annyit jelent, hogy már nem foglalkozunk hiábavalóan a tulajdonképpeni okok meghatározásával; ehelyütt mindenütt egyszerűen a törvényeket kutatjuk fel” – írta Auguste Comte.¹⁶ Mindehhez társul az a divatos, modern felfogás, miszerint a történelem lineáris. Ezt a gondolatot egyáltalán nem kell marxistának bélyegezni, ennél ugyanis sokkal elterjedtebb felfogásról van szó. Jelen van az olyan szociológiai elméletek kidolgozóinál is, mint amilyen Comte, Bertrand Russell vagy Francis Fukuyama.¹⁷

A szociológia szerint a szekularizáció oka a társadalmi alrendszerek elkülönülése, valamint a racionalizálódás.¹⁸ Ha ezeket elfogadjuk természetes folyamatoknak, akkor nem nehéz továbbgondolni azokat; amennyiben például a társadalmasodás, azaz a mindennapi élet kikerülése a helyi közösségek szintjéről ilyen hatással volt a vallásra, akkor elméletileg a globalizációnak mint a vallást csökkentő egyik tényező kvantitatív növekedésének még erősebben vissza kell majd szorítania a vallást. Észszerű ötlet, hogy a keleti blokkban a totalitárius rendszer elnyomása révén a társadalom „szekularizált” lett, míg Nyugaton a társadalom csak „szekularizálódott”, ami csupán különféle tényezők együttállásának természetes eredménye.¹⁹ Ám a valódi tények és folyamatok nem ezt támasztják alá.

Kezdjük ott, hogy a keresztények száma világszerte növekszik, nem pedig csökken. Európában ugyan visszaszorulóban van ez a vallás, ám ez nem természetes folyamatok eredménye. Világszinten azonban úgy tűnik, hogy a kereszténység is képes megragadni a globalizáció „trendi” oldalát, és jócskán profitál is belőle, mivel a keresztény hívők száma világszerte, különösképpen a fejlődő világban dinamikusan növekszik. „A 21. század a vallás évszázadaként

**a nyugati civilizáció
minden mérték szerint
gyengülőben van** ”

14 GYÓRFI I. m., 176–177.

15 Vö. Udo ULFKOTTE: *Népnevelők. Aki miatt Németország utat tévesztett*, ford. Farkasfalvi Orsolya és mások, Püski, Budapest, 2017, 171–190.

16 Auguste COMTE: *A pozitív szellem*, ford. Berényi Gábor, Magyar Helikon, Budapest, 1979, 207–209.

17 Francis FUKUYAMA: *The End of History and the Last Man* [1992], Penguin Books, London, 2002, 82–97. [Magyarul: *A történelem vége és az utolsó ember*, ford. SOMOGYI Pál László, Európa, Budapest, 1994 – a Szerk.]

18 BÖGRE Zsuzsanna: *Vallásosság és identitás*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004, 31–32.

19 SZÁNTÓ János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*, Új Mandátum, Budapest, 1998, 98.

köszöntött be. Nyugat-Európát kivéve az emberek gyakorlatilag a világon mindenhol a valláshoz fordultak biztonságot, iránymutatást, vigaszt és identitást keresve. Teljes lendülettel beindult *Larevache de Dieu* [Isten visszacsapása], miként azt Gilles Kepel megfogalmazta.²⁰

Érdeemes vitatkozni azzal az állítással is, amely szerint az ateizmus szekuláris volna. Szabó István szerint a modern antropológia is megteremtette a maga istenképeit, hovatovább egyenesen visszatért a politeizmushoz, létrehozva saját bálványait. Ilyen bálványok a *haladás*, a *pénz*, a *hatalom* vagy a *szex* istene.²¹ Talán érdeemes antropológiai adalék lehet a fenti megállapításhoz, hogy ha valóban ezek az elvont, ám annál vonzóbb dolgok isteni tisztelettárgyai a jelenkori multikulturális közegben, akkor ezek kultikus prófétáit egyértelműen felfedezhetjük a nemzetközi média celebjeiben, főleg hogy ők semmivel sem örvendenek ma kevésbé vallásos áhítatnak, mint bármely vallás prófétája a maga korában.

Amint megállapítottuk, a 20. század elejétől kezdődően a nyugati civilizáció hanyatlak. De ha igaza lenne annak a progresszív elméletnek, amely a régít elavultnak bélyegzi és elveti, az újat pedig automatikusan az egyedüli üdvözítő megoldásnak tartja, akkor ez nem azt kellene hogy jelentse, hogy ma a szekuláris, modern és felvilágosult Nyugatnak erősebbnek kellene lennie, mint valaha? Vajon hová kellene visszatérnünk ahhoz, hogy rátaláljunk önmagunkra? Arra az ösvényre, ami továbbvezet minket előre, ám anélkül, hogy közben hátra kellene hagynunk mindazt (technológiai innovációt, emberi jogokat), amikkel – nagyon helyesen – gazdagodtunk?

Úgy tűnik, hogy csak a mi civilizációnk, a Nyugat van önazonossági válságban.²² A világ valamennyi egyéb civilizációja sokkal stabilabb önképpel rendelkezik. Amikor a liberális irányzatok saját ideológiájukat a tolerancia megtestesülésének írják le, szemben a merev, elutasító és dogmatikus múlttal, főleg

hová kellene
visszatérnünk ahhoz,
hogy rátaláljunk
önmagunkra?

azt hagyják figyelmen kívül, hogy a modern-toleráns Nyugat ebben a megtagadott múltban gyökerezik s mindmáig abból táplálkozik. Az olyan multikulturális kontinensrészek, mint amilyen Nyugat-Európa vagy Észak-Amerika, alapvetően éppen azért lehetnek multikulturálisak, mert a saját attitűdjük a toleranciára és az elfogadásra épül. E két régió mégis eltér egymástól. Mivel Amerika multikulturalizmusában a domináns szerepet éppen az amerikai kultúra jelenti, amelyhez minden betelepülőnek hozzá kell igazítania saját hagyományait,

addig Európa megoldása ettől gyökeresen eltér, mivel itt a helyi, honos kultúrát maguk az őslakosok ráirozzák ki, hogy helyet teremtsenek az érkező, idegen tradícióknak, akár olyanoknak is (mint amilyen a muszlim vallás is), amelyek az eredeti európai tradíciókkal nem kompatibilisek.

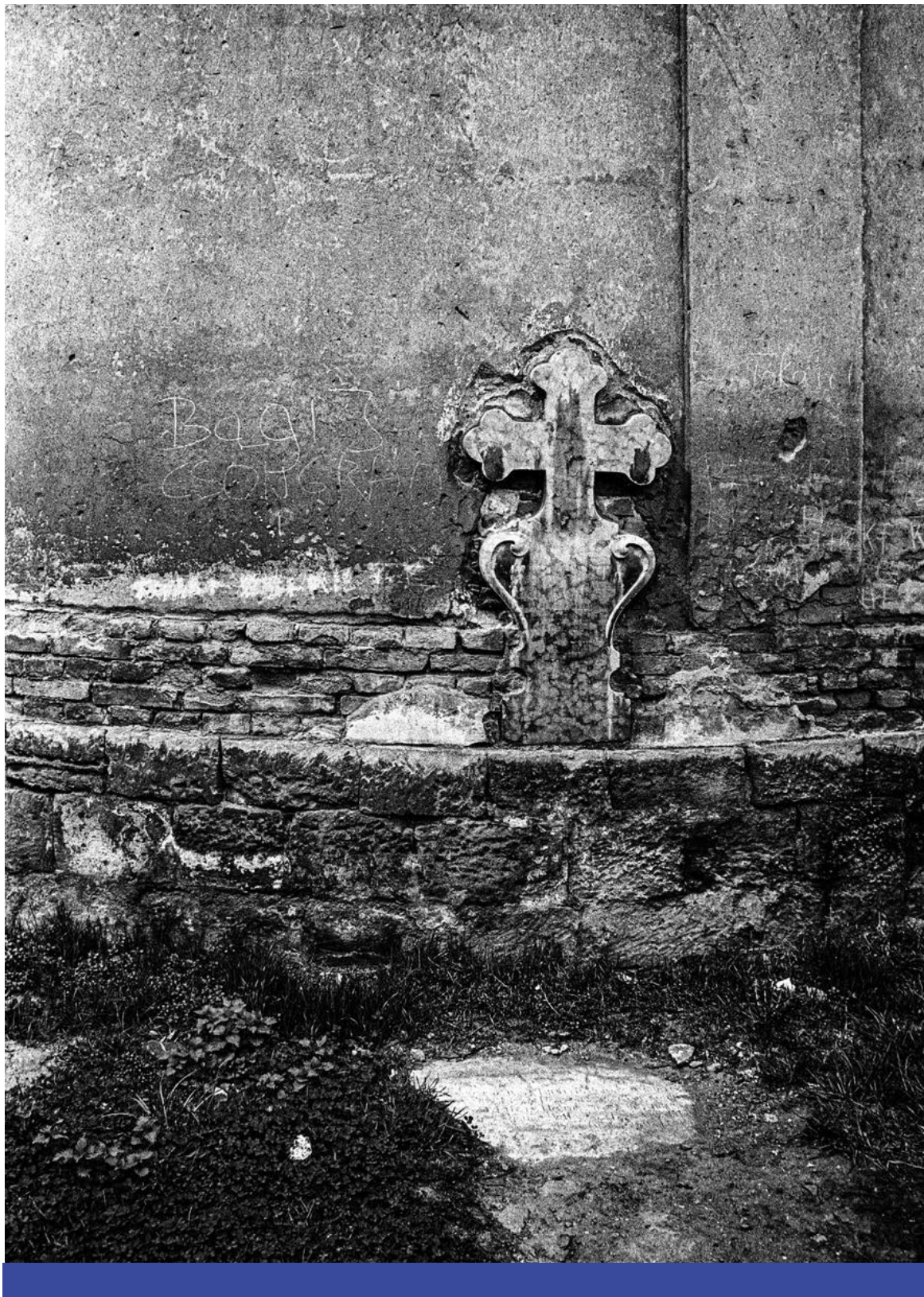
A MODERNITÁS ELLENTMONDÁSAI

A hangsúly éppen az előbbieket miatt tolódik el a vallás irányába! A konzervatív gondolkodók „zsidó–keresztény európai tradíciókra” épülő konstrukciónak tartják a modern Európát, ezzel szemben a liberális attitűd hajlamos ezt elvetni s az ilyen tradíciókat elavultnak is tekinti. Azt többnyire ez a gondolkodás is elismeri, hogy létezett ilyen általános berendezkedés Európában, de ezt egy múltbéli, mára szükségtelen fejlődési szakasznak tekinti, amelyből a modern ember gondolkodása „kinőtt”. Nem véletlen, hogy a civilizációk fejlődését Auguste Comte az emberi egyedfejlődéssel állítja párhuzamba, amelyben a valóság korszaka (az ún. „fiktív stádium”) az emberi fejlődés gyermekkorának felel meg, míg a felnőttkort a társadalom fejlődése szempontjából a józan ész és tiszta logika korával (ez volna az ún. „pozitív stádium”) azonosítja. Emellett

20 Samuel P. HUNTINGTON: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái* [2004], ford. SZABÓ László Zsolt, Európa, Budapest, 2005, 43.

21 Szabó István megállapítása, lásd HANKISS: *I. m.*, 131–133.

22 Huntington úgy vélte, hogy ez a jelenség globális, és az egész emberiséget érinti a modernitás hatására. Vö. HUNTINGTON: *Kik vagyunk mi?*, 38.

felállítja azt a tézist is, hogy a későbbi stádiumokból a korábbiakba semmi szín alatt sem történhet visszalépés. Némely liberális gondolkodók mára egyenesen odáig mennek, hogy még a keresztény vallás kultúrameghatározó voltát is elvitatják.²³ Noha a liberálisok által ünnepeelt demokratikus és emberi jogok, a nem-

Lenyomat
– Falba épített sírkereszt
egy pesti belvárosi
bérház udvarán, 1984
(Fortepan)

23 Dawkins például azzal érvel, hogy maga az Egyesült Államok is, amely „a közkeletű vélekedéssel ellentétben” ateista nemzetként jött létre és már ettől a pillanattól fogva is élesen elkülönül az szinte teljes hegemoniát élvező protestáns vallástól, méghozzá azon az alapon, hogy az alapító atyák „kollektíve egyértelműen szekularisták voltak”, vagy legalábbis „ma a legnagyobb részük ateista lenne”.Vö. Richard DAWKINS: *Isteni téveszme*, ford. KEPES János, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007, 47–48.

zetközi jog valamennyi pozitív vívmánya valójában mind az európai keresztény értékrend modern leképződései. „A nyugati (szekularizált) társadalmak professzionális jogalkotást és jogalkalmazást fejlesztettek ki; a jog formálisan elkülönül más szféráktól (vallás, erkölcs), ezekkel csak a politikai jogalkotáson keresztül találkozik. [...] Az európai jogrendszerek szekularizáltak ugyan, de gyökereiket a zsidó-keresztény hagyományokban jelölik meg.”²⁴

Richard Münch szerint a modernizáció és a globalizáció négy nagy ellentmondást is teremt. Először az instrumentális aktivizmus ellentmondását, amely szerint a világba történő erőszakos beavatkozás egyszersmind meg is semmisíti beavatkozásának célját. Másodszor a racionalizmus ellentmondását, miszerint a tudás megnövekedésével arányosan nő a „nem tudás” mértéke is. Harmadszor az individualizmus ellentmondását, hiszen a növekvő szabadság egyben növekvő kényszert is szül, amikor az egyéni szabadság függőségi interakcióba kerül mások szabadságával. Negyedszer pedig az univerzalizmus ellentmondását, vagyis az egyenlőség és az egyenlőtlenség elkerülhetetlen összekapcsolódását és különféle, egymástól jelentősen eltérő térbeli értelmezését.²⁵

A tudomány, minden vívmánya és felfedezése ellenére, továbbra is erősen korlátolt. Vannak dolgok, amelyekre nem tud válaszolni, ilyen például a lélek kérdése vagy a halál utáni lété. Ezekre választ csak a vallás képes adni. „Az individuuum életfolyamatát és annak intézményesen előre elkészített szakaszos sorozatát olyan értelemmel kell ellátni, ami az egészet szubjektíve elfogadhatóvá teszi. Ezért az intézményes rend integrációjának és szubjektív magyarázatának »horizontális« szintjét az egyes ember életében egy »vertikális« szintnek kell kiegészítenie.”²⁶ Ezzel bele is ütközünk a tudomány korlátaiba. Az ateizmus tagadhatja a túlvilági létet éppen úgy, ahogy a reinkarnációt is; de attól, hogy a tudomány azt mondja, hogy odaát sincs *semmi*, a halál az egyén számára még jottányit sem válik kevésbé rémisztővé.

HOL A VILÁG KÖZEPE?

A nagy kérdés az: mikor veszítette el a nyugati ember az öntudatát? Isten a saját képmására teremtett minket – talán pont ez a beszédes állítás az, ami annyira frusztráló a modern civilizáció számára, hogy nem is hajlandó tükörbe nézni? Az, hogy saját tükörképünkben önmagunkon kívül mást is megláthatunk? Bármi is az oka, mára a nyugati kultúra tökéletesen önmegtagadó lett.

„Minden civilizáció a világ közepének látja magát, és úgy jegyzi fel történelmét, mint a világ legfőbb drámájának történetét. Ez a Nyugat esetében talán még inkább helytálló, mint más kultúrák esetében” – olvassuk Huntingtonnál.²⁷ Ha a modern nyugati gondolkodás valóban felvilágosult volna, akkor a valódi problémákra adna valódi megoldást. Ha a modern felvilágosult nézet valóban mindent a helyén kezelne, akkor megbecsülné és a helyén tartaná a vallást, meghagyva annak szerepét, nem pedig a tudománnyal akarná betölteni a helyét, és erőszakolna tudományos válaszokat olyan kérdésekbe, amelyekben az nem kompetens. Egy modern és felvilágosult gondolkodás, mint amilyenek a nyugati civilizáció tartja a sajátját, megbecsülné a múltat és harmonizáló összhangba helyezné a jelennel, hogy stabil és gyümölcsöző jövőt építhessen rá. Ehelyett mi mit tudományra cseréljük a vallást és saját jelenünket az emberi fejlődés csúcsának tekintjük, a múlt összes hibáját pedig elutasítjuk, mintha meg sem történtek volna. ■

24 KONDOROSI Ferenc – VISEGRÁDY Antal: *A jog kultúrája és etikája*, Bíbor, Budapest, 2014, 178.

25 Richard Münch: *Globale Dynamik, lokale Lebenswelten*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998, 21.

26 BERGER-LUCKMANN, I. m., 132–133.

27 HUNTINGTON: *The Clash of Civilizations...*, 54–55.